

De kongelige Statholdere i Hertugdømmerne Slesvig og Holsten.

Ved Fr. Jürgensen West.

Efterat Hertugdømmerne Slesvig og Holsten en Tid lang havde været samlede (fra 1523) blev de ved Traktat af 9. Aug. 1544 delte imellem Brødrene Kong Christian III. og Hertugerne Hans og Adolf. De ledende Mænd indenfor det slesvig-holstenske Ridderskab havde modarbejdet Delingen; men da de ikke kunde hindre den, satte de sig det Maal at bevare et vist Fællesskab i Styrelsen ved at lade Raaderne for alle tre Fyrster være fælles. Kongen forlangte imidlertid, at hver af Fyrsterne skulde have sine særskilte Raader, og han satte ogsaa sin Vilje igennem. Dette vilde Ridderskabets Førere ikke være med til, og Følgen heraf blev da, at Hofmesteren Johan Rantzau og Landmarskalken Iven Reventlow Mandagen efter Mortensdag 1545 (d. 16. Nov.) paa Landagen i Slesvig By nedlagde deres Embeder og opsagde Kongen deres Raadsed.¹⁾ Samtidig blev Breide Rantzau anmeldt for

---

¹⁾ L. Laursen, Danmark-Norges Traktater 1523—1750, I, 490.

Landdagen som Kongens Statholder, der i Rets- og Krigssager havde Bemyndigelse til at handle som den fraværende Konges Fuldmægtig.¹⁾ Efter ham fulgte med enkelte Afbrydelser en Række af kgl. Statholdere lige til 1848.

Helt ophørte Fælleskabet dog ikke, idet de adelige Klostre, Adelsgodset og som Medlemmer af Stænderne tillige de gamle Stæder, der havde Ret til Repræsentation paa Landdagene, forblev under en fælles Styrelse, der fra Okt. 1564 efter Tur udøvedes af de regerende Fyrster et Aar ad Gangen, fra Mikkelsdag til Mikkelsdag.

Den Kongen i 1544 tilfaldne Del bestod af Hovedslottet Sønderborg med følgende Slotte og Lande i Hertugdømmet Slesvig: Als, Ærø, Nørborg og den under Sønderborg hørende Del af Sundeved, endvidere Flensborg med alt Tilliggende, hvor det saa laa i Hertugdømmet, Byen og Møllerne, samt Ryd Kloster; i Fyrstendømmet Holsten: Segeberg med Oldeslo og den halve Told, Heiligenhafen med Grosenbrode og de tre Klostre Reinfeld, Ahrensbüek og Segeberg, desuden Steinburg med Itzehoe Sogn og Byerne Itzehoe, Krempe og Wilster med Marsken smstds., endelig Plön Slot og Landsbyen Fockebeck ved Rendsborg, hvilken tidligere havde ligget til Gottorp Slot.²⁾

I Løbet af 235 Aar lykkedes det Kongen at samle begge Hertugdømmerne paa sin Haand. En Oversigt over Af- og Tilgang hidsættes:

Tilgang	Afgang
1559. En Tredjedel af Ditmarsken, nemlig: Bruns-	

¹⁾ L. Laursen anf. St. S. 491 f.

²⁾ Voss'es Excerpter i RA, BI, 1. Instructiones, Memorialien u. Vollmachten in aus- u. inländ. Sachen. 1539—49, Fol. 172.

Tilgang:

büttel, Marne, Eddelak, Burg, Süderhastedt, Barlt, Meldorf og Windbergen Sogne.

1581. Haderslev, Tørning og Rendsborg, den halve Told for Gottorp og Rendsborg, samt i Ditmarsken: Wührden, Hemmingstedt, Nordhastedt og Albersdorf Sogne.

1586. Slesvig Bispestols og Domkapitels Gods.

[1640. Herzhorn, Pinneberg og Altona, der ikke blev indkorporerede.]

1667—68. Hertugdømmet Sønderborg: Sønderborg By, Slot og Ladegaard med Gaardene Rønhave, Gammelgaard og Kegenæs paa Als samt Sandbjærg i Sundeved, endvidere Gudsgave Len paa Ærø.

Afgang:

1564. Hertug Hans d. y. faar Pløn, Sønderborg og Nørborg samt Klosteret Ahrensböck som „afdelt“ Herre.

1582. Hertug Hans d. y. faar Reinfeld Kloster, Rydkloster med tilhørende Del af Sundeved ligeledes som „afdelt“ Herre.

1658. Halvdelen af det slesvigske Domkapitels Gods.

Tilgang:

1669. Hertugdømmet Nør-
borg: Nørborg Slot og Amt.

Afgang:

1671. Dele af Segeberg
Amt, (Travendal Amt) til
Hertug Joachim Ernst af
Pløn.

1676. De fyrstelig Nør-
borg'ske Godser: Nørborg,
Hjortspring, Melsgaard,
Østerholm med Friedrichs-
hof og Dynneved samt
Søbygaards Len paa Ærø
til Hertugerne af Pløn.
Den endelige Overdragelse
af Nørborg Amt sker i Juli
1680 til Hertug August af
Pløn.

1721. Den fyrstelig got-
torpske Del af Hertugdøm-
met Slesvig indkorporeres,
nemlig: Gottorp, Hytten,
Maarkær, Stapelholm, Hu-
sum, Ejdersted, Aabenraa,
Tønder, Nordstrand, Lø-
gumkloster og Femern Am-
ter, Lande og Byer, samt
Halvdelen af Slesvig Dom-
kapitels Gods.

1726. Rigsgrevskaftet Rant-
zau (Barmsted Amt).

1730. Nørborg Amt og de
plønske Andele af Ærø:
Søbygaard og Gudsgave
Len.

1749. Den glyksborgske
Linjes Besiddelser paa Ærø:
Vudrup og Graasten Len.

Tilgang:

Afgang:

1761. De plønske Lande:
Pløn, Ahrensbøck, Rein-
feld og Rethwisch Amter.

1773. Den storfyrstelig
gottorpske Andel af Hol-
sten: Kiel, Kronshagen,
Bordesholm, Neumünster,
Cismar, Tritttau, Reinbeck
og Trembüttel Amter og
Byerne Kiel, Oldenburg
og Neustadt samt Nordre
Ditmarsken.

1779. Den glyksborgske
Linjes Lande: Glyksborg
Slot og Gods i Angel (Munk-
brarup Herred) med Bro-
ager, Nybøl, Ullerup og
Saatrup Sogne i Sundeved.

Efterhaanden som den kgl. Statholders Embeds-
kres voksede, maatte ogsaa det Personale, som skulde
bistaa ham, forøges. Oprindeligt havde Statholderen
kun en eller to lærde Raader til sin Disposition; endnu
medens Prins Frederik var Statholder, men efter Kong
Christian IV.s Død, blev der imidlertid (1648. 17. April)
anordnet et fuldstændigt Regeringskancelli, som en kort
Tid havde sit Sæde i Flensborg, men derefter 1649.
10. Febr. blev flyttet til Glückstadt. I 1684. 15. Nov.
oprettedes endvidere et Justitskancelli paa Gottorp for
Hertugdømmet Slesvig; men det bestod kun til 1689,
saalænge Okkupationen af den gottorpske Andel af
Hertugdømmet varede. Da Kongen i 1713 tog den
gottorpske Del i varig Besiddelse, oprettedes d. 4. Nov.
paa ny en øverste Domstol for hele Slesvig med Sæde

paa Gottorp Slot. Ved Frdg. 1834. 15. Maj blev endelig den øverste Forvaltning og Retsplejen for de højere Instansers Vedkommende adskilte, saaledes at der blev oprettet dels en fælles Overappellationsret for Hertugdømmet Slesvig med Sæde paa Gottorp, — dels en for Hertugdømmerne Slesvig og Holsten fælles Forvaltningsmyndighed, som fik Navnet „Den Kongelige Slesvig-Holstenske Regering“. Samtidig bortfaldt Statholderens Præsidium i Overdikasterierne; han fik Titlen af Overpræsident i Overretten paa Gottorp og beholdt enkelte Bevillingssager; men Stillingen havde tabt største Delen af sin forrige Anseelse og Betydning.

For at give et tydeligt Begreb om Statholderens Embedsforretninger fra den Tid, da Stillingen betød noget, gengives to Instruktioner. Den første (for Prins Frederik) gengives i Udtog efter Slanges næsten ordrette Oversættelse af Instruksens dispositive Del; den anden, — der, saa vidt vides, ikke forhen har været trykt, — er en *dansk* Instruktion for Statholder Frederik Ahlefeldt, den senere Kansler.

1.

1647. 12. Juli. Anderskov Slot. Kgl. Ordre til Erkebispem om, hvad der bliver at iagttage ved Forvaltningen af Statholderembedet i Fyrstendømmerne. Efter Slange: Kong Christian IV.s Historie S. 1447 f.

Hans Kiærl. skal lade sig være anbefalet det der i Landene anrettede Consistorium til den rene og saliggørende Lærdoms Bevaring vel at paaagte og bestanden paa den Foed at holde, som Kongen det forhen hafver sat og beskikket.

Justitiens Forvaltning skal hand fornemmeligen lade sig være magtpaaliggende, og at der i alle Sager blifver procederet efter Landrets-Ordningen, og den ofver alt, uden ringeste Indgreb eller Ofvertrædelse, bliver efterlevet. I Land-Retterne skal Hans Kiærl., naar Regeringen er hos Kongen, personligen præsidere og Retten med de af Kongen dertil forordnede adelige og lærde Raad besætte, samt og med de, som Hans Kiærl. self dertil hvergang vil forordne. Men naar Turnus motte være hos Hertugen, skal Hans Kiærl. paa Kongens Vegne og i sit eget Stæd dertil forordne den ældste af de adelige Raad og hannem gifve Commission til at bivaane Retten, samt skikke tillige med hannem dertil de andre Raad efter gammel Skik. Naar Kvartal-Retterne skulle holdes, skal Hans Kiærl. befale tvende adelige og een af de lærde Raad der at møde, som det i Land-Retts Ordningen er forseet, hvilket ogsaa motte ligeledes skee af Hertugen, og Land-Cancelleren at være derhos, naar hand i Landet motte være tilstæde. [Landretsordningen af 1573, revideret 1656].

Amts-Retterne skulle efter gammel Skik alene besættes med adelige og lærde Raad. Protocollerne skulle i Land-, Kvartal- og Amts-Retterne rigtigen og med vedbørligste Fliid holdes; og skal til Protocolleeringen ingen uden de af Kongens Cancellie dertil forordnede tilstædes eller bruges; saasom den kongel. Secretarius Johan Leonhard Clain, som just nu er der tilstæde, kan dertil, saa vel som og ved de daglige Expeditioner, tillige med Hans Kiærligheds Cammer-Secreterer, som ogsaa for saavidt til det samme efter en forhen gifven Resolution er beskikket, bruges.

Citationes skal Hans Kiærl. til alle Retter under Kongens dertil forordnede Segl udgifve, Dommene ogsaa dermed forsegle.

Udi vigtige og tviflagtige Sager skulle de lærde Raads Betænkninger først fornemmes. Ofver Mandater skal der holdes, at de blifve efterlefvende, og de ulydige vedbørligen at straffes.

Paa Kongens høye Rettigheder og Regalier skal Hans Kiærl. hafve flittig Opsigt, at derude ingen Fornærmelse skeer; enten noget det samme angaaende, eller andet af høy Vigtighed motte forefalde, skal Hans Kiærl. Raadene derotver forsamle, høre deres Betænkende og Kongen det strax, til Hans Majestæts nærmere Anordning, tilskikke.

I Stats-Sager, som Kongen og Landet ligger Magt paa, skal Hans Kiærl. ingen bruge uden dem, som ere Kongen med Eed og Pligt forbundne.

Sin ordentlige Residents og sit Hof samt Cancelliet, og hvad dertil hører, skal Hans Kiærl. hafve til til Pinneberg og Glykstad, eller hvor Kongen ellers vil agte det for best; og sammestæds hafve bestanden hos sig i det mindste een eller tvende af Kongens lærde Raad til at bruge i forefaldende Sager.

Endelig Militien anbelangende, da vil Kongen derom med det første giøre en vis Anordning, og at et Udskud ofver alt udi Amterne skal bestilles; og naar herom er skrefvet til alle Amtmænd og vedkommende Betientere, og samme Anordning [er] publiceret og i Verk sat, skal Hans Kiærl. alvorligen derofver holde; saavel som og ideligen indberette til Kongen om hvad der foregaaer.¹⁾

¹⁾ Et Udkast er trykt i Bricka og Fridericia, Chri-

2.

1670. 4. Okt. Instruktion og Anordning for den kgl. Statholder i Fyrsten dømmerne Slesvig, Holsten, Stormarn og Ditmarsken, Fridrich von Ahlefeldt, Greve til Ahlefeldt og Rixingen.

D. Kanc. Instructions-Bog 1670—97. Fol. 42. Konc.

1. Skal bemeldte voris Statholder hafve flittig Indseende med alle civile Betiente saavel geistlige som verdslige udi bemeldte voris Førstendomme, at enhver sit Embedes Pligt tilbørligen oc uden Forsømmelse efterkommer, oc hvis her imoed af en eller anden ske kunde, hafver hand en hver herom tilbørligen at erindre, oc hvis de sig icke da retter oc bedrer, da os saadant betimmelige tilkiendegifve.

2. Han skal oc fornemmeligen flittig derpaa Agt gifve, at Justitien tilbørlig saa vel i Under- som Ofver-Retterne paa vore Veigne vorder administreret, oc især at ved Cantseliet udi Glückstad goed Rettens Befordring alle oc enhver vederfaris, oc enhver uden Ophold til Endelighed oc Rette forhielpe.

3. Och skal derforre voris Statholder, saa tit Fornødenheden oc voris Tienistes Nytte oc Befordring det udkræfver, i vor Festning Glückstad, hvor Cantseliet er henforordnet, sig opholde, med mindre hand enten udi voris Ærinder anden Steds hen vorder befallet eller helles for sine egne Magt paaliggende Forretninger forløfvat at forreise.

---

stian den fjerdes egenhændige Breve VI, 301. Selve Teksten er udgivet i Jahrb. f. Ldk. X, 276. Instruktion af 3. Sept. 1762 er aftrykt i: Materialien zur Statistik d. dän. Staaten 3, 535.

4. Han skal oc med Politien saavel i Kiøbstederne som paa Landet goed Indseende hafve oc flittig Agt derpaa gifve, at hvis Forordninger eller Befallinger allerede udgangen er, eller her efter udstedes kunde, uforsømmede vorder efterkommet.

5. Voris Intraders og Indkomsters Forbedring oc Formering skal hand ocsaa flittig lade sig være angelegen oc it vaagendes Øie derpaa hafve, at alle de udi bemelte voris Førstendomme, som bemelte voris Intraders Forvaltning i en eller anden Maade kunde være anbetroed, tilbørligen dermed omgaaes oc deris Embedes Pligt forsvarligen efterkommer, oc om hvis bemelte voris Intraders Formering at forfremme eller des Formindskelse at afverge kunde vedkomme, betimeligen udi al Underdannighed os erindre.

6. Och skal han derfor ocsaa med voris Omslags Forvaltning Indseende hafve, at hvis vi der at betalle befallendes vorder, efter hvis Anordning oc sær Ordres vi derom kunde hafve giort, vorder efterkommet, oc om nogen Misbrug derimoed forrefalde kunde, tilbørligen os erindre oc udi al Underdanighed tilkiendegifve.

7. Och skal bemelte voris Statholder befitte sig paa i alle Maader saa goed Kundskab oc Videnskab om voris Sagers Beskafenhed derudi voris Førstendomme at hafve, at, naar vi nogen Supplication med Paaskrift sig derpaa til voris vidre allernaadigste Resolution at erklære til hannem remitterendes vorder, være sig enten Cantselie- eller Skatkammer-Sager angaaende, vi da af hannem fuldkommen oc god Underretning om alting hafve kunde, oc saasom hans Nafns Paaskrift oc Erklæring paa samme Supplicationer oc

Beretning, paa hvis vi af hannem kunde hans Information vare ombegierendes, skal være os it Teign, at Sagen efter fornøden tage Underretning af Amtmændene, om det er Ampterne, oc af Borgemester oc Raad, om ded er Kiøbstederne vedkommende, er vel ofvervejet oc med voris tilforordnede udi Cantseliet i Glückstad deris Mening efter forregaaende tilbørlig Deliberation udi de dennem vedkommende Sager oc Forretninger ofverensstemmende, saa ville vi oc, at hand dend Anordning gjør, at alt, hvis, være sig enten Supplicationer eller andet, til hans Erklæring efter voris Befalling remitteres, vorder af voris tilforordnede udi Cantseliet i Glückstad, saavit dennem vedkommer, oc af Amptmændene, hver udi sit anbetroede Ampt, udi hans efter voris Forlof bevilgede Fraværelse tilbørligen alligevel besvaret oc til voris videre aller-naadigste Resolution uforsømmeligen indstillet.

8. I det øfrige hafver hand sig efter dend Ed, hand os giort oc aflagt hafver, samt hvis vi hannem Tid efter anden kunde tilsinds vorde at lade befalle, ufeilbarligen oc ubrødeligen at rette oc forholde.

Paa Grund af de beklagelige Huller, som findes i den ældre Række af Tyske Kancellis Registranter, kan Statholderrækken nu vanskelig blive fuldstændig eller paa alle Punkter nøjagtig. Datoerne for Embedsudnævnelserne er for største Delen tagne fra de bevarede Registranter, som indeholder en officiel Kopi af Udfærdigelserne. Det har vist sig, at Dateringen i Registranterne undertiden afviger noget fra de i Statsarkivet i Slesvig opbevarede Koncepters Datering; skønt denne

Uoverensstemmelse kun er af underordnet Betydning, er den dog noteret, hvor man er bleven opmærksom derpaa.

*Fortegnelse over de kongelige Statholdere
i Hertugdømmerne Slesvig og Holsten
1545—1848.*

Forkortelser: afsk. afskediget, d. = død, f. = født.

1545—51. *Breide Rantzau* til Bollingstedt (f. 1506) 1545 Nov. — 1551 afsk.; fratræder tillige Stillingen som Amtmand i Segeberg (d. 1502. 13. Okt.)

1553—56. Amtmand i Nørborg, *Bertram v. Ahlefeldt* (f. o. 1500) 1553. 27. Maj — 1556. 1. Marts afsk., ny Bestalling som Amtmand i Nørborg (d. 1571).

1556—98. Amtmand i Segeberg *Henrik Rantzau* (f. 1626. 11. Marts paa Steinburg i Holsten) 1556. 1. Marts — 1598. 4. Jan. afsk. (d. 1598. 31. Dec.)

1600—27. Amtmand i Haderslev Amt *Gert Rantzau* (f. 1558. 18. Okt. paa Segeberg) 1600—1627. 18. Jan. d. i Kiel. (Under hans Fraværelse som Feltmarskal i Kalmarkrigen blev Amtmand i Steinburg Baltzer v. Ahlefeldt indsat som Statholder ved kgl. Reskr. 1611. 8. Febr.).

1627—47. Ubesat.¹⁾

1632. Den udvalgte Prins Christian blev midlertidig Statholder i Følge kgl. Ordre 1632. 12. Jan.

1647—48. Kgl. Statholder i Pinneberg Amt, Prins *Frederik*, udvalgt Ærkebiskop af Bremen, Biskop af

---

¹⁾ Kongens Svigersøn, Guvernør i Glückstadt Chr. Pentz, havde i en Del af denne Periode Hovedindflydelsen paa Hertugdømmernes Anliggender.

Verden og Konadjutor i Halberstadt Stifter, (f. 1609. 18. Marts paa Haderslevhus) 1647. 28. Juni — 1648. 6. Juli, da han blev hyldet som Konge, (d. 1670. 9. Febr. paa Københavns Slot).

1648—63. Landraad og Amtmand i Rendsborg *Christian Rantzau* (f. 1614. 2. Maj paa Haderslevhus) 1648. 1. Aug. — 1663. 8. Nov. d. i København som Rigsgreve af R. og Premierminister.

1663—81. Vicestatholder i Hertugd. S. og H. (siden 1660. 9. Jan.)¹⁾ Befalingsmand paa Tranekær Slot, *Frederik v. Ahlefeldt* til Søgaard (f. 1623 paa Søgaard) 1663. 14. Nov. — 1681. 12. Marts, da han opgiver Stillingen (d. 1686. 7. Juli i København som Kansler og Greve.)

1681—97. Vicestatholder i Hertugd. S. og H. (siden 1664.) Grev *Detlef Rantzau* (f. 1644. 11. Marts) 1681. 12. Marts — 1697. 8. Sept. d. i Hamborg.

1697—1708. Vicestatholder i Hertugd. S. og H. (siden 1681. 12. Marts) Grev *Frederik v. Ahlefeldt* (f. 1662. 21. April i Flensborg) 1697. (7.)²⁾ 24. Dec.—1708. 13. Juni d. i Regensburg.³⁾

1712—22. Grev *Carl v. Ahlefeldt* til Langeland og Rixingen (f. 1670. 25. April i Hartenburg ved Worms) 1712. 19. Juli — 1722. 7. Sept. d. paa Graasten.

1722—30. Ubesat.

---

¹⁾ Bobé, Storkansler Frederik Greve Ahlefeldt og hans Efterslægt, S. 15.

²⁾ Bobé, Anf. St., S. 51.

³⁾ Vicestatholdere: 1698. 19. Febr. Grev Christian Detlef Rantzau og 1706. 23. Okt. Finansdeputeret Joachim von Ahlefeldt.

1730 -62. Oberst ved det jyske hvervede Regiment til Fods, Markgreve *Friederich Ernst* af Brandenburg Culmbach, (f. 1703. 25. Dec.) 1730. 4. Dec. — 1762. 23. Juni d. paa Gottorp Slot.

1762—68. Gehejmeraad *Friederich Ludewig* Friherre v. *Dehn* (f. 1697. 7. Sept.) 1762. 3. Sept. — 1768. 24. Maj afsk.¹⁾ (d. 1771. 3. Juli).

1768—1836. Infanterigeneral Landgreve og Prins *Carl* af Hessen-Kassel, (f. 1744 19. Dec. i Kassel) 1768. 24. Maj²⁾—1836. 17. Aug. d. paa Louisenlund.

1836—42. Prins *Frederik* af Hessen - Kassel (f. 1771. 24. Maj i Slesvig) 1836. 20. Aug. — 1842. 24. Marts afsk. (d. 1845. 24. Febr. paa Godset Panker i Holsten).

1842—46. Prins *Frederik* af Augustenborg (f. 1800. 23. Aug. i København) 1842. 26. Marts — 1846. 18. Aug. afsk. (d. 1865. 2. Juli i Beirut).

1846—48. Amtmand i Gottorp og Hytten Amter *Ludwig Nicolaus v. Scheele* (f. 1746. 14. Okt. i Itzehoe) konstitueret 1846. 14. Sept. — 1848. 24. Marts, da han forjages af Revolutionen (1854. 12. Dec. Landdrost i Pinneberg. 1854—57 Minister for Holsten og Lauenborg; d. 1874. 1. Jan. i København).

---

¹⁾ 1768. 24. Maj. Reskr. til Gehejmeraad v. Kleist, Amtmand i Rendsborg, at Sagerne, indtil den nye Statholder ankommer, skal tilstilles Friherre v. Dehn for efter hans Bortrejse at overgives til bemeldte v. Kleist.

²⁾ Prinsen har rimeligvis allerede faaet Bestalling som Statholder i Hertugdømmerne S. og H. 1767. 9. Nov. Se Dr. Aage Friis, Bernstorffske Papirer II, 215, jvfr. Anm. S. 15.